

LOST IN COGNITION

הדבר הלאקאניאני

עורכי הסדרה

ד"ר יצחק בנימיני

עידן צבעוני

LOST IN COGNITION

בסיכואנליזה והמדעים הקוגניטיביים

אריק לוראן

תרגום מצרפתית נחמה גסר

צוות עריכה פרלה מיגלין, אילנה רבין, דפנה עמית סלבסט, שלמה ליבר

רסלינג

LOST IN COGNITION

Eric Laurent

Translation from French: Nehama Gesser

Team: Perla Miglin, Ilana Rabin, Dafna Amit Selbs and Shlomo Liber

The Lacanian Thing

Series editors: Dr. Itzhak Benyamini and Idan Zivoni

Cover Design: Neta Shoshani

Graphic Design: Ofer Benyamini

Language Editor: Tamar Peleg-Benyamini

© Editions Cécile Defaut, 2008

All Hebrew rights reserved by

© All Hebrew rights reserved by Resling Publishing Ltd, 2010

Resling, Itamar Ben-Avi 3, Tel-Aviv 64736

Printed in Israel, 2010

תמונות הכריכה: Wozzeck (1925) - Alban Berg, 1964 poster by Jan Lenica

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע,
לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני,
אופטי או מכני או אחר — כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה
אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

עיצוב עטיפה: נטע שושני

סדר דפוס: עופר בנימיני

עריכת לשון: תמר פלג-בנימיני

www.resling.co.il

רסלינג, איתמר בן-אבי 3, תל אביב 64736

טל: 03-6956704

נדפס בדפוס חדקל בע"מ, תל אביב
© כל הזכויות בעברית שמורות להוצאת רסלינג בע"מ

נדפס בישראל, 2010

תוכן העניינים

הקדמה אובדן וקוגניציה / 7

I איזה רישום עבור הסובייקט? / 15

חומסקי וג'ויס / 15

הגמישות העצבית והרישום הבלתי אפשרי של הסובייקט / 30

II ההערכה הבלתי אפשרית / 51

חוות דעת קולקטיבית ומאמרים קליניים השוואתיים - מנגנוניות שהשתגעה / 51

רשימות-בלוג: פסיכופתיה של ההערכה / 83

III פסיכואנליזה וקוגניציה / 121

מקורותיו של האחר והאובייקט הפוסט-טראומתי / 121

הדרכים ללא מוצא של הפסיכואנליזה הקוגניטיבית / 145

קוגניציה והעברה בפסיכואנליזה של ימינו / 154

אובדן וקוגניציה

הקדמה

ספר זה בוחן את יומרותיה של הפרדיגמה החדשה של הפסיכולוגיה להציע את עצמה כדגם עתידי לדיסציפלינות הקליניות ולשים קץ בזאת לפסיכואנליזה. מהו השינוי הזה בפרדיגמה? זהו הקוגניטיבי-התנהגותי. מאין הוא מגיע? מארצות הברית. עד שנות ה-60 נהנתה הפסיכולוגיה ההתנהגותית בארצות הברית מיוקרה מסוימת. ואולם היא איבדה את מעמדה בעקבות התנגדותו של הבלשן נועם חומסקי: לדידו, שום למידה לא תוכל לעולם להסביר את הכשירות הלשונית, שהרי היא חייבת להיות מולדת. חומסקי ביקש למצוא את האיבר של השפה. ההתנהגות נדרשה כדי להשלים את החסר עם מכונת הכרה מולדת על פי דגם פוסט-חומסקיאני. עברו שלושים שנה עד שהפסיכולוגיה ההתנהגותית עטתה מלבושים חדשים. ההתפתחויות שחלו בביווגיה, בנוירולוגיה ובערפילים שנבעו מהן תחת השם "מדעי המוח" הן שאפשרו זאת.

בניאורשפה הקוגניטיביסטית האוניברסיטאית, המקבילות (synonymies) הן ששולטות, באותו האופן שבו היה ואלרי אומר: "הרעיונות הגדולים המעורפלים הם אלה היוצרים ציוויליזציות".¹ הם היחידים המאפשרים הקבלתיות מספקת על מנת ליצור, במונחים לאקאניאניים, אי-הבנה. הרעיונות הגדולים המעורפלים מייצרים את אותו מכנה משותף שהוא ציוויליזציה, שבה הופכת האי-הבנה בסופו של דבר למורחבת ביותר ולמופשטת ככל האפשר. התפשטות זו עצמה מאפשרת לנו לדבר בינינו. כאשר נדרש דיוק, מופיע המדע. גם הוא יוצר שפה, אך אינו מכוון אל הקשר החברתי. עיקרה של אותה ניאורשפה הוא שברשותה מקבילות, גדולות ככל האפשר, המאפשרות להגיע לכדי שיחה בין חומסקאים לשעבר, נוירולוגים, ביולוגים, אוניברסיטאים; שיחה המותירה רושם שהם מדברים ביניהם על משהו שיש להם במשותף, אף שלמעשה הם מדברים על דברים שונים למדי. שיחה זו, המתקיימת בשם המדע, היא קשר חברתי טהור, מראית עין של מדע.

הניאורשפה הקוגניטיביסטית התפשטה במהירות רבה, בד בבד עם שינוי דורי בקרב הפסיכיאטרים והפסיכולוגים. עתה היא מבקשת לכפות את עצמה. האידיאולוגיה הנפוצה, או ליתר דיוק, התקווה השכיחה כיום בפסיכולוגיה האוניברסיטאית, היא לנסות לצמצם את הסובייקט של הפסיכולוגיה למנגנון של למידה. היא משלימה את תוכניתו של פיאז'ה – ואף מוסיפה עליה – לאחר את הפסיכולוגיה סביב הלמידה של הילד באופנות ההתנהגותיות, תוך זניחת ההתייחסויות הלוגיות והשפתיות.

אופנויות הרישום של ההתנסות במערכת העצבים, גמישותה של זו, שיקמו את דגם הלמידה. תחת השם "קוגניטיביזם התנהגותי"

1. Valéry P., "La crise de l'esprit", dans *Œuvres I*, édition annotée par Jean Hytier, Paris, Gallimard, 1957, collection "La Pleiade", pp. 1044-9888

הופיע מחדש צמצום של ההתנסות האנושית ללמידה. בתיאורו נשען הקוגניטיביזם ההתנהגותי לא רק על צפייה בהתנהגויות אלא גם על הדמיה מוחית המושגת בזכות ה-MRI, הדמיה באמצעות הדחור מגנטי המכונה באנגלית "PET-scan". בזכות הדיווח על תמונות אלו מתימרת הפסיכולוגיה החדשה לתפוס את מקומה בין מדעי המוח.

פסיכואנליטיקאים מסוימים מעודדים את עמיתיהם ללכת בדרכה של הפסיכולוגיה. לדבריהם, יש מקום בתוך מגוון הדגמים של הקוגניציה לתהליכים הלא מודעים הפרוידיאניים. אחדים חושבים שהגיע הזמן לתרגם את התהליכים הסובייקטיביים למונחים של רשת עצבית. זו למעשה טענתם של התאורטיקנים של הקוגניציה, אך גם הטענה של הדוגלים בפסיכואנליזה קוגניטיביסטית הסבורים שמדעי המוח רק יאשרו את התגליות הפרוידיאניות והלאקאניאניות.

ספר זה תומך, מנקודת מוצא של הפסיכואנליזה באוריינטציה לאקאניאנית, בתזה מנוגדת. מה שאובד במה שמתיימר להיות תרגום-לכאורה הוא הלא-מודע. מאבדים בו את הסובייקט של ההתנסות האנליטית ואת האובייקט של הפסיכואנליזה.

הלא-מודע אינו תלוי בשום למידה. הוא מה שחסר או עודף לכל למידה אפשרית. לאחר הלמידות במשך היום מתעורר החלום החל ממה שלא יכול היה להילמד, להיאמר, להיחשב. הלא-מודע הוא אופנות של המחשבה המשוחררת מהלמידה כמו גם מהתודעה. זו (בה בעת) השערוייה שלו והייחודיות שלו. אנו טוענים שיש נתק יסודי בין סובייקט המוגדר על ידי למידותיו (ואין זה משנה מהי התפיסה המתוחכמת – פחות או יותר – שיש לנו על הלמידה), ובין סובייקט המוגדר על ידי הלא-מודע. הלא-מודע אינו מאפשר לצמצם אותו למנגנון של למידה, לעקבות של למידה. העקבות המשווערות נכללות במנגנון טופולוגי כך שהן אינן יכולות להיות רשומות על משטח כמו זה של הקורטקס העצבי. רק הטופולוגיה של

האות יכולה למסור אותן. הטופולוגיה של לאקאן מנוגדת לתפיסה של מנגנון עקבות הנרשם על משטח בעל כיוון. כך גם אם נראה את החיבורים הסינפטיים במונחים חיבוריים על פי הדגם של רשת הטלפונים הניידים [GSM]² או במונחים של קונסטלציה של כוכבי לכת היוצרים מנגנון של העמדה גלובלית [GPS]³, אשר תאפשר יום אחד שכולנו נהיה ממוקמים לחלוטין. שתי הפרספקטיבות אינן עולות בקנה אחד עם הפרספקטיבה של הלא-מודע, הנתפס כמשקע של הדו-משמעויות של כל השפות האפשריות.

הדו-משמעויות היא אחד השמות של האי-אפשרות להסיק סובייקט מעקבותיה של כל התנסות כשלעצמה. זהו יחס בלתי אפשרי שהרי סופו של הסובייקט שהוא מקשר את עצמו תמיד בטעות לעקבות אחרות!

סובייקט הנקבע על ידי הדו-משמעויות יוצר נתק עם הלמידה. אנו נתקלים בקביעות בחוסר האפשרות לעלות עד מה שאמורה להיות העקבה המקורית. במילים אחרות, פוגשים תמיד את הטיכה. זו אינה עקבה של למידה, זהו מפגש מפוספס, כפי שאומר זאת לאקאן. יש תמיד דו-משמעויות באשר למה שהתרחש.

לא רק שאי-אפשר לשוב ולעלות אל העקבה המקורית, אלא שמספר סופי של למידות אינו יכול גם להוליד מנגנון אינסופי של דו-משמעויות, של משפטים, של לשונות וכו'.

לפני מדעי המוח ניסה תלמיד של לאקאן – סרו' לקלאר (Leclaire) – להציע דגם של לא-מודע המצומצם למערכת של למידות; אמנם היו אלה למידות ארוטיות, אך בכל זאת מדובר בלמידות. לקלאר האמין שניתן לתפוס את הלא-מודע כמו עקבות הנרשמות על הגוף הארוגני. כשהן מסובכות זו בזו, עקבות ארוטיות אלו מתחברות עם השפה. ואולם לקלאר נתקל תמיד בבעיה הבאה:

2. Global System for Mobile Communication

3. Global Positioning System

אם מערכת הלשון היא אינסופית, מהן המערכות המאפשרות לעבור ממערכת שיש לה סוללה סופית למערכת אינסופית? משהו כאן אינו מסתדר. צריך את מקום הסובייקט כקבוצה של ראסל על מנת להבר את שתי המערכות. אין התאמה בין הסובייקט כקבוצה של ראסל לבין הסובייקט של הלמידה. תכונת הגמישות העצבית, לא רק שאינה מאפשרת את אחסון כל העקבות האפשריות, אלא היא אף מסמנת את התוכנית המכוונת לצמצום ההתנסות לעקבה שלה כבלתי אפשרית.

האָבּוּד – בפרספקטיבה הקוגניטיבית, "Lost in cognition" – הוא המקוריות של הלא-מודע הפרוידיאני. כמשקע של הדיבור, הוא מוצא את מקומו בכתוב ולא בעקבות. מקומו הוא חוץ-גופי. עם זאת הוא מתהבר לגופיהם של היצורים החיים באמצעות התנסויות של התענגות הנותרות בלתי נשכחות. שלושת החלקים המרכיבים ספר זה מבקשים להדגים זאת.

החלק הראשון מתחיל בבחינת מעמדו של הלא-מודע כטקסט ג'ויסיאני, ומראה כיצד מציב לאקאן טקסט זה ביחס להשקפה החומסקיאנית של המודולה השפתית, שכן הקוגניטיביזם מכסה מצעים שונים מאוד. הקוגניטיביזם של חומסקי הוא דבר אחד, והתרפיות הקוגניטיביות – דבר אחר. אין לשני מצעים אלה דבר זה עם זה. המחשבה של לאקאן מקיימת דו-שיח עם מצעו של חומסקי ומנגידה את עצמה ביחס למצע זה. המחשבה שמה שמשותף לשפות הוא אפשרותו של הופעת המדע שונה לגמרי מהמחשבה שיש להן במשותף דקדוק מולד כאיבר של השפה. מחשבה זו של לאקאן נראית לי מכרעת. נקודת המבט הלאקאניאנית טוענת באופן חד וחלק שמה שמשותף לשפות אינו דקדוק משותף אלא אפשרותו של המדע. מה שהשפות הטבעיות מניירות הוא המספר, והמספר הוא המאפשר לאחר מכן את הופעת המדע.

המאמר השני בוחן את האי-אפשרות לצמצם את הסובייקט לעקבות הלמידה שלו. אנו מקיימים דו-שיח בעיקר עם פייר

מגיסטרטי (Magistretti) ועם פרנסואה אנסרמה (Ansermet). אלה הציעו פתרון מקורי לחיבור בין מדעי המוח לבין הפסיכואנליזה. בספר שפורסם ב-2004 הם מקבלים אמנם את הטענה על עקבה נפשית, אך זאת במטרה לשים דגש ביתר שאת על גמישותה של העקבה עצמה. הם מערערים על התפיסה המצמצמת את המוח לאוטומט טהור של עקבות, כשהם לוקחים בחשבון לא רק את הרישום בקורטקס אלא גם את הגוף, את הקשר גוף-נפש. באופן הזה הם דוחים את היחס הקבוע בין המצב של הגוף לבין הרגש. אנו מקבלים את התזה שלהם שעל פיה יש מקום לחידוש הרישום של הסינפסות, ושבמובן הזה, לעולם אין משתמשים פעמיים באותו מוח. אך בכל מקרה, ישנה הבלתי אפשריות הרדיקלית לצמצם את הרישום הסובייקטיבי למערכת של עקבות.

החלק השני מתייחס לבלתי אפשריות אחרת, שנובעת ממנה, זו של ההערכה כאשר היא שואפת לחסל את הייחודיות של הסימפטום הסובייקטיבי. זאת משום שהמכונה המוטרפת של האידיאולוגיה של ההערכה שואפת להפוך הכול לאחיד. כל הפסיכותרפיות וכל טכניקות הטיפול תתורגמנה בה לסוג של קוד אוניברסלי באמצעות פרוטוקול להערכה כללית של פרקטיקות אלו. המאמר הראשון בוחן את הכשלים של מבצע ה-Inserm שהחל משנת 2004. מבצע זה ביקש להעריך את הפסיכותרפיות, אך הוא עשה זאת על פי דגם לא מתאים, העושה הומוגניזציה של כל הפרקטיקות התרופוטיות. בדיקות המומחה העוקבות של "הפרעות ההתנהגות אצל הילד והנער" ב-2005 גרמו בסופו של דבר לתגובה של דחייה שהודגשה בעצומה "אין אפס בהתנהגות". המנגנון ההולך ומשתולל של הערכה זו נבחן בתפקודו המדויק. הבעיה שוכנת בחיבור בין המכשיר של הממלכתיות לבין הביורוקרטיה התברואתית שלה עם השפה של ההערכה הקוגניטיביסטית. החיבור בין ניאושפה זו לבין הרטוריקה של ההערכה הוא המכניקה הבלתי נסבלת המהווה כיום

את הסביבה שלנו ואת האוויר שאנו נושמים. זה מהווה גם מכשיר המנסה לצמצם את המרחב שבו שוכן הסובייקט, כלומר את הדור-משמעות. מנסים לצמצם אותו למיומנויות, ליכולות חברתיות, למיומנות רכישה של ידע, ובסופו של דבר – לתנאי האפשרות של למידה.

החלק השלישי מקבץ כמה מאמרים. המאמר הראשון "מקורו של האחר והאובייקט הפוסט-טראומתי" פונה אל ניסיונותיהם של הפוסט-חומסקיאניים המחפשים אופנות של מקור השפה מעבר לחתך שבין זנים שונים של בעלי חיים לבין הזן האנושי. עבור האנליטיקאי בעל האוריינטציה הלאקאניאנית, החתך של לוי-שטראוס בין טבע לתרבות מותק. לאקאן מציע משהו אחר. ההנגדה חיתיות-אנושיות נחצית עבור הפסיכואנליזה בזכות ההנגדה בין החי להוויה המדברת.

המאמר השני בוחן את מצב הפסיכואנליזה הקוגניטיביסטית, את המפלצת שהורתה באותו ניסיון לתרגם את ההשערות הפסיכואנליטיות באמצעות הקוגניטיביזם. הזרם המרכזי של הפסיכואנליזה האמריקאית הוא כיום זה של פסיכולוגיית האני משכבר הימים, כשהיא מתורגמת במונחים קוגניטיביים. הפסיכואנליטיקאים של האני מדברים במונחים של הביולוג של הזיכרון, אריק קנדל (Kandel), או של הקוגניטיביסט הרגשי אנטוניו דאמסיו (Damasio). זרם זה טוען שעל מנת לשרוד, על מנת להיות מדעי, יש לדבר בעגה הקוגניטיביסטית. הוא מאמץ ביחס לפסיכולוגיה את אותה פוליטיקה הננקטת ביחס לפסיכיאטריה. חסידיו של זרם זה כבר טענו שלא רק שיש לדבר את שפת ה-DSM אם רוצים להישאר בדור-שיח עם הפסיכיאטרים, אלא שיש גם לאמץ את הסיווג על פי הפרעות במקום את הסיווג על פי סימפטומים. אימוץ זה הוביל אותם לדרך של ויתור על הפסיכואנליזה, ואנו נראה זאת באמצעות דוגמאות.

אנו מגידים לפרספקטיבה זו את הספציפי ביותר שבשיח האנליטי. שיח זה ממקם את הממשי הספציפי של הפסיכואנליזה, שבו פוגשים את הסובייקט של ההתנסות בו. הסימפטום יסתבר כבלתי ניתן לתרגום במונחים של הפרעה, הנשמעת כטעות קוגניטיבית. ממד הייחודיות של הסובייקט של הסימפטום יכול להיות מונגד לקטגוריה המאחדת "הפרעה", המוכנת כטעות קוגניטיבית. המשגה זו מכילה את ההמשגה של ההלוצינציה כטעות תפיסתית. לאקאן התנגד לכך והראה שלא רק שההלוצינציה רחוקה מלהיות טעות בתפיסה, אלא שהיא גם אמת של הסובייקט. המונח "קוגניציה" מאפשר ניצול לרעה של השפה, בעיקר של נרדפויות (synonymies) אומללות, אך אין להשתמש במדעי המוח כדי לגרום להן לומר שהן אומרות אותו הדבר כמו הפסיכואנליזה, או שהן מאשרות אותה. יש דווקא להבחין בין שני מישורים אלה – זה של האובייקטיביות המדעית וזה של האובייקטליות הפסיכואנליטית. יש אפוא הטרוגניות בין אובייקטיביות מדעית לבין אובייקטליות פסיכואנליטית. אכן, האובייקט a, האובייקט המפורסם שהובנה על ידי לאקאן כ־*Dasein*, כהווייה של הסובייקט, אינו מוכח על ידי המדע. החל מאובייקט a ועד לסימפטום, עלינו לחקור את השפעת המדע על אופנות הייצור של הסובייקט ושל משטר הוודאיות שלו. עקרונות הפרקטיקה האנליטית הלאקאניאנית מבססים את הפירוש על ההתנסות של ממשי ייחודי לפסיכואנליזה, ולא על התאמתו לאובייקטים המיוצרים על ידי שיח מדעי.